

культура (сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; рівень розвитку суспільства у певну епоху). Відбувається інтенсивний пошук термінологічного означення цих дисциплін, і знову ж таки, вкотре вже, теоретики здебільшого експлуатують добре знайому основу: країнознавство – вивчення історії, географії, економіки. Ще більше дивно, що в українському словнику немає слова країнознавство, а як згадувалось вище є **краєзнавство**, що походить від слова край, що в свою чергу означає: а) край = країна б) який не має видимих меж (у просторі); безмежний; в) який безконечно триває; необмежений у часі [6:460]. Тобто порівнюючи їхню семантику, можна знайти точки дотику семантичного поля – у просторовому вимірі, у часовому й у плані соціальної оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Т.* Язык и культура. – М., 1976. – С. 210, 227. 2. *Lado R.* Linguistics across Cultures. Applied linguistics for language Teachers. Ann Arbor. – The University of Mich. Press, 1957. 3. *Lado R.* Op. at., p 112. 4. *Dialogue of capitals* [підруч. з країнозн. для учнів старших класів спец. Шкіл]. – К.: АДЕД – Україна, 2002. – 304 с. 5. *Поливанов Е.Д.* Статьи по общему языкознанию. – М., 1968, 296 с.. 6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. –Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1140 с.

КОСТЮК А.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ СЛІВ-РЕАЛІЙ У ВИКЛАДАННІ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті йдеться про слова-реалії як невід’ємний елемент процесу викладання турецької мови як іноземної. Пропонуються критерії визначення зазначеної групи слів та шляхи впровадження її на уроках турецької мови.

Ключові слова: мова, культура, слова-реалії, лінгвокультурологічна інформація.

В статье речь идет о словах-реалиях как неотъемлемом элементе процесса преподавания турецкого языка как иностранного. Предложены критерии определения указанной группы слов и пути введения их на уроках изучения турецкого языка.

Ключевые слова: язык, культура, слова-реалии, лингвокультурологическая информация.

The point of this article are words-realias as the integral part of teaching process of foreign languages. Criteria of the words determination and ways of their introduction at the Turkish lessons for foreign students are proposed.

Key words: language, culture, words with cultural component, linguistic and cultural information.

Актуальність даної статті зумовлена потребою інтеграції компонентів культури в процес навчання іноземним мовам. Загальноновизнаною вважається теза про те, що друга мова має вивчатися нерозривно з культурою країни-носія мови. Тобто, у процесі вивчення другої мови майбутній фахівець, крім мовних навичок, має також оволодіти лінгвокраїнознавчою компетенцією.

Мета даної статті – визначити роль слів-реалій турецької мови у викладанні турецької мови як іноземної, та довести, що саме зазначена група слів є основою лінгвокраїнознавчої компетенції тюркологів.

Предмет дослідження – слова-реалії турецької мови.

Об'єкт – обрана лексика на позначення реалій турецького життя, її національно-культурні, семантичні, стилістичні характеристики з урахуванням особливостей функціонування лексичної системи турецької мови в цілому.

Новизна дослідження – вперше роль слів-реалій у процесі викладання іноземної мови розглядається на матеріалі турецької мови.

Давньогрецький філософ Піфагор “для познання нравов якого ни есть народа” радив вивчити його мову, оскільки саме мова у всі часи залишалася найяскравішою характеристикою будь-якого етносу. У той же час, мова є формою соціальної пам'яті, культурним кодом нації, дзеркалом культури [1:53].

Досвід вивчення та викладання турецької мови як іноземної в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка показав, що по-справжньому пізнати народ, мову якого вивчаєш, його історію, культуру, побут, звичаї та традиції можна лише дослідивши слова-реалії мови, якою говорить цей народ.

Слова-реалії – це “моно- полілексемні одиниці, що використовуються на позначення переважно етнічно-самобутніх предметів, понять, явищ тощо, і ядром лексичного значення яких, при бінарному зіставленні конкретної пари мов, є національно специфічний мовний елемент” [2:27].

Існування зазначеної групи слів обумовлено відмінністю культур народів світу, як наслідок – наявність назв предметів культури, що існують у мові, яку вивчаєш та відсутність таких у рідній мові.

Особливо багато слів-реалій притаманно турецькій мові, оскільки Туреччина має багатовікову історію. Слова на позначення предметів культури зазвичай активно вживаються носіями мови у повсякденному житті та є невичерпним джерелом лінгвокультурологічної інформації. Тому вивчення зазначених слів має стати необхідною складовою процесу навчання іноземній мові, у даному випадку – турецької.

Дослідження даної групи слів викликає велику цікавість не лише у викладачів іноземних мов, а й у перекладачів, культурологів, етнолінгвістів та багатьох представників інших наук, що з одного боку, свідчить про актуальність порушеного питання, а з іншого – спричиняє виникнення різних варіацій на тему назви даної групи слів. Так, у науковій літературі зустрічаються наступні назви слів-реалій: культурологічні номінації, слова з національно-культурною конотацією, лінгвокультуреми, етнокультурно марковані слова, ключові слова, лакуни, тощо. Однак найбільш вдалим на позначення цих лексем нам видається саме термін слова-реалії, оскільки він передає одні з відмінних рис даних слів: тісний зв'язок з предметом, що позначається реалією, з одного боку, та певним історичним відрізком часу, з іншого.

Питанням вивчення слова-реалій як окремого пласта лексики у більшій чи меншій мірі займалися такі видатні російські вчені, як Л.Н. Соболев, Г.В. Шатков, Г.В. Чернов, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.С. Виноградов, С. Влахов, С. Флорін, Ю.О.Сорокін, С.Г. Тер-Мінасова, Г.Д. Томахін, В.Н. Рябова, Г.В. Бикова, Г.А. Кажигалієва, В.А. Маслова. Серед українських науковців розроблення даного питання започаткували Р.П. Зорівчак, С.П. Ковганюк, В.В. Коптілов. Активно продовжують працювати над цією темою Г.А.Карпенко, Н.О.Данилюк та ін.

Але, незважаючи на велику кількість існуючих праць, не досі не здійснено системного опису слів-реалій як специфічної мовностилістичної категорії. Що стосується дослідження даної групи слів турецької мови в Україні, то, на жаль, з даної теми немає жодної праці. Не створено спеціального банку мовних знаків турецької культури, які б відображали зокрема національно-мовну картину світу турецького народу і фіксувалися у відповідних лексикографічних працях. І, що найголовніше, не вироблено загальних критеріїв визначення даної групи слів, тоді як їх вивчення є унікальною можливістю глибше пізнати різноманітні аспекти культури, спосіб життя, національний характер, менталітет, систему цінностей та вірувань турецького народу.

Опанування студентами-тюркологами в повному обсязі всієї вищезазначеної інформації безпосередньо залежить від викладача, його бажання впроваджувати слова-реалії з перших уроків турецької мови, звертаючи увагу учнів на існування не лише прямого (денотативного)

значення слова, а й додаткового (конотативного), яке, зазвичай, не подається у звичайному словнику.

Значення слів-реалій пропонуємо розкривати не під час окремо виділеної для даних цілей дисципліни, а на заняттях з турецької мови в процесі роботи над семантикою мовних одиниць. Важливо навчити майбутніх тюркологів принципам ознайомлення з мовною одиницею на фоні образу аналогічному тому, що присутній в свідомості носія даної мови та культури.

Наприклад, вивчаючи тему знайомства, слід наголосити, що на відміну від української мови, в турецькій запитання “*Nasılsınız?*” (*Як Ваші справи?*) вживаючись у всіх без виключення ситуація (телефонна розмова, зустріч та знайомство до цього незнайомих людей, бесіда членів родини тощо), має більш “формальний”, “протокольний” характер, свідчить про освіченість та культурність людини, що його ставить. Відповівши на таке запитання виключно однією фразою, подякувавши за турботу, слід, знову ж таки “формально”, поцікавитися справами Вашого співрозмовника.

Неодмінно викличе цікавість відповідь на “*Hoş geldiniz!*” (*Ласкаво просимо!*)” – “*Hoş bulduk!*”, еквівалент перекладу якого не відразу вдасться віднайти в українській мові (*Раді Вас бачити!* тощо). Сталість та частота вживання зазначених двох висловів можна тлумачити як готовність турків прийняти гостей у будь-який час!

Слід застеригти студентів початківців від уникнення помилок, відповідаючи на питання “*Nerelisiniz?*” (*Звідки Ви (родом)?*). Запитуючи звідки Ви родом, турки мають на увазі саме походження Вашого роду, яке визначають за місцем народження батька. Так, молода людина, що народилася в м. Стамбул, прожила в ньому все своє життя на зазначене запитання відповість “*Karadenizliyim*” (*я з чорноморського регіону*), якщо його батько народився в одному з міст на узбережжі Чорного моря.

Запропонуйте також студентам спробувати знайти українські відповідники турецьким звертанням рідних брата/сестри один до одного відповідно до віку: “*abi*” (*старший брат*), “*abla*” (*старша сестра*). Проінформуйте, що зазначені звертання використовуються також і в якості звертання менших за віком осіб – до старших, що в свою чергу дає підстави характеризувати турецький народ як приязний та дружелюбний.

Досить часто слова, які звучать майже однаково в двох мовах,

мають більші або менші смислові відмінності. Напр., при слові “паспорт” виникають різні асоціації у носіїв турецької та української мов. Незважаючи на те, що паспорт є документом як для громадянина України, так і для громадянина Туреччини, користуються вони ним по-різному: паспорт туркам, на відміну від українців, потрібен лише для закордонних поїздок, для переміщення на території Туреччини їм достатньо посвідчення особи “*kimlik*”, якого громадяни України просто не мають.

Інший приклад – “*пиріжок*” – страва, притаманна як українській, так і турецькій кухням, але різниця полягає у тому, що для українців це маленький виріб із тіста з начинкою, зазвичай овальної форми, випечений в печі або смажений на сковорідці, у той час, як у Туреччині існує безліч видів пиріжків, що різняться за формою, способом приготування та начинкою, відмінних від українських: *su böreği, sigara böreği, süt böreği, çark böreği, çiçek böreği, kürdan böreği*.

Як показує досвід та час, знання, отриманні студентами в процесі розтлумачення значень слів-реалій, запам’ятовуються набагато краще та на довше, на відміну від звичайної лексики. Крім того, отримана лінгвокультурна інформація сприяє розширенню світогляду майбутніх тюркологів, а усвідомлення можливості отримання найрізноманітнішої інформації про культуру, історію, спосіб життя, традиції та звичаї турецького народу, здавалося б, з найпростіших слів, забезпечить виклик та подальше підтримання мотивації вивчення турецької мови як іноземної.

Безпосередньо слова-реалії російський вчений Волков С.В [3]. Характеризує наступним рядом категоріальних ознак, які відрізняють їх від інших груп слів:

1) в силу своєї номінативної функції вони відображають культуру та історію народу. Наприклад, **cezve** – джезве (розм. турка) – невелика посудина конусоподібної форми з довгою ручкою для приготування кави по-турецьки. Виготовляється з міді; **imâret** скор. від **imarethane** – імарет або імаретхане, назва благодійного закладу при мечеті, який існує переважно за рахунок пожертв віруючих. В імаретах отримують харчування студенти, що не мають коштів, безпритульні та жебраки. Імарети існують майже у всіх великих містах Туреччини. Особливо їх багато в м. Стамбул;

2) при перекладі є носіями національного і/або історичного колориту: **âşar (ondalık)** – ашар (десятина) – податок, яким

обкладалися селяни в період Османської імперії. У казну йшла одна десята, а згодом одна п'ята всього вирощеного селянином на землі, **azab (azap)** – один із видів турецької піхоти в Османській імперії. Під час війни її воїни зазвичай займали перші ряди. Основна зброя – лук, стріли, шаблі. Броні вони майже не вдягали, користувалися щитами, за рахунок чого могли легко та швидко пересуватися;

3) не мають точних, постійних відповідників в мові перекладу, перекладаються за допомогою особливих прийомів: **sarik** – чалма – відомий з часів середньовіччя чоловічий головний убір у мусульман (довгий кусок тканини, обгорнений кілька разів навколо голови); тюрбан; 2) високий жіночий головний убір такого типу; 3) марлева пов'язка на голові, схожа на цей убір.

Тобто, якщо певна лексична одиниця відповідає вищезазначеним ознакам, її можна вважати словом-реалією.

Слова не розглядаються як “реалії” у тих випадках, коли 1) слову, що перекладається відповідає декілька семантичних еквівалентів у мові перекладу; 2) одному слову будь-якої мови, що виражає більш широке поняття, більш ширший клас предметів, у мові перекладу відповідає декілька слів, що виражають більш вузькі поняття: **нога** = *basak, ayak*; **рука** = *el, kol*; 3) слово перекладається як сталий вираз. Крім того, пропонуємо не розглядати як слова-реалії лексеми, що виникли в результаті того, що “кожна мова по-своєму членує дійсність”: окріп, першокласник тощо.

Дослідниця української культурологічної лексики Данилюк О.Г. [4] пропонує наступні критерії відбору вищезазначених слів:

1) *семантичний* (враховується денотативний і конотативний зміст слів та словосполучень);

2) *граматичний* (маються на увазі, типові морфолого-словотвірні та синтаксичні ознаки мови. Наприклад, пестливо-зменшувальних суфіксів, тавтологічних, прикладкових утворень, порівняльних зворотів, односкладних, неповних речень тощо);

3) *функціонально-стилістичний* (слова-реалії в тексті створюють національний колорит, стилізацію тощо);

4) *перекладний* (частина слів-реалій, не маючи прямих відповідників, викликають труднощі при перекладі);

5) *зіставний* (порівняння двох чи більше мовно-національних систем);

б) експериментальний (проведення психолінгвістичних та соціолінгвістичних експериментів).

На нашу думку, оптимальний шлях виокремлення слів-реалій у окремий пласт лексики забезпечить синтез двох вищезазначених прийомів у поєднанні з методами усного опитування чи письмового анкетування носіїв мови, що вивчається. Також варто додати до цього переліку спілкування та обмін досвідом з колегами, викладачами турецької як іноземної в інших країнах світу.

З вищевикладеного можемо зробити висновок про те, що більш ретельне вивчення слів-реалій на уроках з вивчення турецької, як другої мови, допомагає зрозуміти особливості країни та менталітету турецького народу, знання та розуміння яких є необхідною умовою не лише ефективного викладання та вивчення турецької мови, а є і запорукою конструктивного діалогу між носіями різних мов, адже відомо, що оволодіти мовою означає вивчити не лише всі її лінгвістичні, а й культурні норми.

Зважаючи на роль слів-реалій у викладанні турецької мови як іноземної, **перспективою подальшого дослідження** має стати розробка принципів укладання лінгвокраїнознавчого словника турецької мови на основі цієї групи слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новикова Т.Ф. Культурологический подход к преподаванию русского языка в аспекте регионализации образования / Татьяна Федоровна Новикова // Белгород: БелГУ, 2007. – 296 с.
2. Костюк А.В. Слова-реалії як національно марковані одиниці сучасної турецької мови / Анна Василівна Косиук // Українська орієнталістика / гол. ред. І.В.Срібняк. – К., 2007-2008. – Вип. 2/3. – С. 25-29.
3. Волков С. С. Безэквивалентная лексика в русском литературном языке второй половины XIX века (слова-реалии в произведениях И.С.Тургенева) : дисс. на соискание уч. степени кан-та филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Сергей Святославович Волков ; Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени Государственный университет имени А.А. Жданова. – Ленинград, 1985. – 321 с.
4. Данилюк Н.О. Культурологічна лексика в сучасній українській мові та її лексикографічне опрацювання // Наукові записки. Філологічні науки: збірник Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”, 2004. – Т. 34. – С. 3-6.
5. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода // Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. 1. 322 с.
6. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Степан Григорьевич Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975 – 235 с.
7. Бельчиков Ю.А. О культурном коннотативном компоненте лексики // Язык: Система и функционирование. – М., 1988. – С. 30–35.
8. Томахин Г.Д. Лексика с культурным компонентом значения // Иностранные языки в школе. – 1980. – № 6. – С. 47-50.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300-1600. / Пер. з англ. Галенко О. К.; К.: Критика, 1998. – 286 с.
2. Doğan M. Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Pınar Yayınlar, 2006. – 1424 s.